

Nr 183.

Av herr **Hansson** i Rättvik, *angående beredande av möjlighet för staten att inlösa av bruksägare förvärvade skatterättigheter till hemman för brukens understöd m. m.*

På grund av ett Karl IX:es brev av den 16 december 1607, varigenom nybyggare på Vester Silvbergs kronoallmanning i Dalarne tillförsäkrades att för sig och sina efterkommande få njuta och behålla torpställen, som de uppröjde på allmanningen, hade därstädes anlagts ett stort antal hemman och torp. På 1700-talet överlämnades 25 av dessa hemman genom skatteköp till understöd åt Ludvika och Schisshyttans bruk, som då ägdes av en landshövding Cedercrantz. Då bruket inom några år övergick till en greve Örnsköld, angrepos åborna med processer under yrkande, att de skulle avträda sina hemman till bruksägarna. Åborna försökte värja sig under hänvisning till nämnda kungliga brev. Högsta domstolen har också i några fall skyddat åborna. Men angreppen mot dem fortsattes med tydligt syfte att få alla de gamla åborna fördrivna. Från 1730 och 1740-talet och ända fram till 1900-talets början, eller i nära 200 år, ha dessa processer och tvister pågått, med resultat att endast ett av alla dessa hemman numera finnes kvar i åbornas händer. Åbon på detta hemman har med en otrolig energi lyckats försvara sig mot brukets upprepade angrepp. Senast har högsta domstolen år 1897 ogillat brukets yrkande på hans vräkande av hemmanet. Genom dessa förföljelser har bruksbolaget tillägnat sig alla åborättigheter å dessa hemman och lagt kronans hemman med full äganderätt under sig.

Genom denna brutala framfart har bolaget fått det dithän, att, även om bruket nedlades, skulle hemmanen stanna kvar i dess ägo,

utan möjlighet för kronan att göra någon sin äganderätt till dem gällande.

Lagstiftarna ha dock avsett något helt annat, då bruksägarna tillätos att genom skatteköp tillägna sig räntan av dessa hemman. Det belyses av exempel från Gustavsbergs kopparverk i Jämtland, Brattfors bruk i Värmland, Skeppsta i Södermanland samt några andra bruk, där åborna, sedan bruken nedlagts, av bruksägaren inlöst dennes skattemannarätt och därigenom bibehållits vid sina hemman som ägare. Detta förfarande torde ostridigt ha stått i bästa överensstämmelse med lagstiftarnas avsikt vid dessa skatteköp. De ekonomiska förhållandena ha emellertid medfört undergång för åborna, vilket tillfört bruksägarna oerhörda vinster.

I andra delar av Dalarne ha stora områden på liknande sätt kommit i händerna på bruksbolagen. Så i Ore socken, där Dalfors bruk tilldelats hemman, som sedermera övergått till Ljusne—Voxna bruk.

Slutligen ha väldiga kronoskogar i form av rekognitionsskogar tilldelats bruk i flera delar av länet. Så i Hedemora, Söderbärke, By, Malingsbo, Norrbärke, Grangärde, Säter, Stora Skedvi, Svärdsjö och Sävsnäs socknar. Ännu så sent som år 1878 ha flera betydande skatteköp beviljats åt Gravendals och Fredriksbergs bruk.

Ofta ha bönderna härvid berövats skogar, som byamännen under århundraden innehåft för husbehovsvirke och vedbrand. Så ha bönder i Hedemora socken på detta sätt fråntagits en stor skog, Skånmarken, med både fåbodställen och hägnader, vilken skog dessa bönder sedan urminnes tider använt till bete för sina kreatur och till skogs fång. Många av de hyttor, som tilldelats dessa skogar, ha sedan dess nedlagts, utan att kronan återfordrat skogarna.

I Svärdsjö socken finnes ett stort antal torp under Svartnäs bruk, vilka torp fallit under bruket, ehuru de till stor del uppodlats, medan skogarna ännu voro i kronans händer. Det är följderna av de skandalösa skatteköpen av rekognitionsskogarna, som på detta sätt göra sig påmint. Icke nog med att över 70 stora rekognitionsskogar på detta sätt donerats till bruk, vilka sedermera försvunnit, ofantliga mängder av torp och lägenheter ha vid dessa skatteköp fått gratis medfölja, varvid torpens innehavare förlorat allt vad de ägde, hus och hem och odlingar.

Vad de under bruk skatteköpta hemmanens åbor angår, har nyligen i ett särskilt yttrande av kammarrådet Klockhoff, bifogat kammarkollegii yttrande av den 28 oktober 1918 över åbokommitténs förslag till lag

om åborätt å under bruk skatteköpta hemman, framlagts ett förslag, däri bland annat föreslås en lagstiftning, i syfte att åbon tvångsvis och med understöd av statsmedel måtte kunna förvärva äganderätten till hemmanet eller del därav, därvid det system, som kommit till uttryck i lagen om avlösning av vissa frälseräntor den 8 november 1912 torde i lämpliga delar tjäna till förebild.

Jag ansluter mig till de tankar som där framföras, så tillvida att förslaget om äganderätts förvärvande av åbon utbytes mot tryggad besittningsrätt.

Det finnes fall, där ett sådant förfarande har ännu starkare grund för sig. Under vissa tider ha nämligen alla skatteköp å kronojord varit förbjudna. Så var fallet mellan år 1770 och 1789, men under denna tid kringgicks förbudet mot skatteköp på det sätt, att bruksägarna skaffade sig så kallad »immission» i kronohemman, medan åborna undanträngdes från hemmanen. Så skedde vid Åkers styckebruk i Södermanland, Kilafors i Gävleborgs län m. fl. bruk. Dessa »immissioner» ha sedermera tillerkänts samma kraft som ett skatteköp, detta i tydlig strid mot författningarnas anda. På detta sätt ha åborna på hemmanen Tönsen och Gopan med flera i Hanebo socken, Gävleborgs län, blivit berövade sina hemman.

Höjden av orättfärdighet erbjuder emellertid den lagstiftning, varigenom bruksägare, som nedlagt bruksdriften, i strid med förordningen av den 11 december 1766 angående hemmanens återfallande till kronan vid brukens nedläggande, få behålla kronohemmanen, om de ha fördrivit åborna. Detta beror på en genom riksdagens förbiseende tillkommen kungörelse av den 27 juni 1887, genom vilken den nämnda förordningen av 1766 i verkligheten upphävts.

Det är på tid, att denna orättfärdiga kungörelse av 1887 upphäves.

Vid 1898 års riksdag väckte herr Unger i första kammaren motion därom att det förbehåll om rekognitionsskogarnas oskiljaktighet från bruken, som införts i skatteköpebrevet, skulle upphöra att gälla. Genom ouppmärksamhet från riksdagens sida blev motionen bifallen, varpå kungörelse därom utfärdades den 22 december 1898.

Även denna kungörelse bör upphävas, varjämte åtgärder böra vidtagas för återställande av kronans rätt till dessa kronoskogar.

Jag föreslår därför,

att riksdagen må hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning och förslag till riksdagen därom, att av

bruksägare förvärvade skatterättigheter till hemman för brukens understöd, måtte kunna av staten inlösas, i likhet med vad som sker med vissa frälseräntor, samt att fördrivna åbor därvid böra beredas möjligheter att i de fall, det anses fullt rättvist, erhålla åborätt eller tryggad besittningsrätt å samma hemman, samt att kungörelserna av den 27 juni 1887 och den 22 december 1898 måtte upphävas.

Stockholm den 21 januari 1919.

H. Hansson i Rättvik.